

FAREED ZAKARIA

**PONAUČENÍ PRE
POSTPANDEMICKÝ
SVET**

N

KNIŽNÁ
EDÍCIA
DENNÍKA

Fareed Zakaria
Ten Lessons for a Post-Pandemic World

Copyright © 2020, Fareed Zakaria
All rights reserved
Translation © Michal Lipták
Jacket design © Soňa Ševčíková
Design & Layout © Miro Čevela
Slovak edition © 2021 by N Press, s. r. o.

ISBN 978-80-99925-92-3

10 PONAUČENÍ PRE POSTPANDEMICKÝ SVET

11

11

1

1

1

FAREED ZAKARIA

10

**PONAUČENÍ PRE
POSTPANDEMICKÝ SVET**

*Danovi,
Joanne
a Gideonovi
Roseoucom*

*Budúcnosť nehovorí –
nie je to naiivný
hlupák, čo slovom zrádza
nesmiernosť svojich dní,*

*ale keď dozrie chvíľa,
na čin sa premieňa –
prípravy zhatí, únik,
náhradné riešenia.*

EMILY DICKINSON

Obsah

ÚVOD	13
Netopierí efekt	
PRVÉ PONAUCENIE:	25
Pripútajte sa	
DRUHÉ PONAUCENIE:	43
V štátnom aparáte nie je dôležitá kvantita, ale kvalita	
TRETIE PONAUCENIE:	71
Trhy nestačia	
ŠTVRTÉ PONAUCENIE:	91
Ludia musia počúvať odborníkov – a odborníci musia počúvať ľudí	
PIATE PONAUCENIE:	113
Život je digitálny	
ŠIESTE PONAUCENIE:	139
Aristoteles mal pravdu – sme spoločenské tvory	
SIEDME PONAUCENIE:	165
Nerovnosť sa prehľbi	
ÔSME PONAUCENIE:	187
Globalizácia stále žije	
DEVIATE PONAUCENIE:	209
Svet sa stáva bipolárnym	
DESIATE PONAUCENIE:	233
Idealisti sú niekedy najväčšími realistami	
ZÁVER	257
Nič nie je napísané	
POĎAKOVANIE	267
POZNÁMKY	273

ÚVOD

Netopierí efekt

N*ew York Times* písali o „ostnatej guľke, ktorú vidieť po celom svete“¹. Alissa Eckert s kolegom Danom Higginsom z Centra pre kontrolu a prevenciu chorôb dostali koncom januára 2020 za úlohu vytvoriť ilustráciu nového koronavírusu. Ako Eckert neskôr vysvetľovala *Timesom*, potrebovali niečo, čo „verejnosť zaujme“. Výsledkom bol obrázok striebristej guľky s výraznými karmínovými ostňami. Obrázok bol sugestívny a znepokojujúci a čoskoro bol všade: v novinách, v časopisoch, v televíznych správach. Ak si práve teraz predstavujete, ako koronavírus vyzerá, s veľkou pravdepodobnosťou sa vám v mysli premietlo jeho stvárnenie od Eckertovej a Higginsa alebo obrázok, ktorý z ich stvárnenia vychádza. V mierne morbidnom svete profesionálnych medicínskych ilustrátorov sa takýto obrázok nazýva „portrétom“; je to detailné zobrazenie jedinej vírusovej čiastočky tak, aby vyzerala hrozivo a zároveň

obrovsky. Skutočná veľkosť nového koronavírusu je však zhruba jedna desattisícina bodky na konci tejto vety.²

Často nám radia premýšľať vo veľkom. No možno by sme skôr mali začať premýšľať v malom. Vieme si dobre predstaviť veľké tradičné hrozby, nech sú aj akokoľvek nepravdepodobné, ako napríklad vojenské útoky či invázie. Vieme plánovať rovnako obrovské symetrické odpovede. Vlády vynakladajú milióny dolárov na vybudovanie obrovských armád, na sledovanie ich pohybu po celom svete a organizujú vojenské cvičenia proti potenciálnym nepriateľom. Len samotné Spojené štáty vynaložia každý rok takmer tri štvrté milióna dolárov na obranu.³ Ale na malý mikrób sme neboli pripravení. Pokojne sa môže stať, že najväčšie ekonomické, politické a spoločenské škody, ktoré ľudstvo postihli od druhej svetovej vojny, spôsobí malá vírusová bodka.

Táto kniha nie je o pandémie, ale skôr o svete, ktorý sa z pandémie rodí, a – čo je dôležitejšie – o tom, ako sa k tomuto svetu postavíme. Akýkoľvek veľký šok má rôznorodé dosahy v závislosti od toho, v akom stave je v danom čase svet a ako ľudia na daný šok reagujú – či odpovedia strachom, popieraním alebo prispôbením sa. Pokiaľ ide o nový koronavírus, jeho vplyv formuje skutočnosť, že svet je hlboko prepojený, že väčšina krajín na pandémiu nebola pripravená a že v jej počiatkoch mnoho krajín – vrátane tých najbohatších – zatvorilo svoje spoločnosti a ekonomiky v rozsahu, aký v ľudských dejinách nemá obdobu.

O „postpandemickom svete“ nepíšem preto, že koronavírus je za nami, ale preto, že sme prekročili zásadnú hranicu. Až doteraz bol takmer každý žijúci človek od epidémií ušetrený. Teraz však vieme, čo je pandémia zač. Poznáme výzvy, ktoré kladie, a vieme, koľko nás stoja odpovede na ne. Pandémia covidu-19 pretrvá, no

ak by sme aj vírus vyhubili, takmer isto v budúcnosti prepuknú ďalšie epidémie nových chorôb. Vďaka tejto skúsenosti a vďaka týmto poznatkom dnes žijeme v novej dobe: postpandemickej.

Aké presne sú dôsledky tejto pandémie? Niektorí tvrdia, že to bude zlomová udalosť⁴ v moderných dejinách; moment, ktorý navždy zmení ich chod. Iní sú presvedčení, že s príchodom vakcíny sa rýchlo vrátíme do normálu, akoby sa nič nestalo.⁵ A podľa ďalších pandémie dejiny ani tak nezmení, ako ich skôr urýchli.⁶ Tento posledný scenár je najpravdepodobnejší. Lenin vraj raz povedal: „Sú desaťročia, počas ktorých sa nič nestane, a potom sú týždne, počas ktorých sa stanú desaťročia.“ Postpandemický svet v mnohých ohľadoch bude zrýchlenou verziou sveta, ktorý poznáme. Ak však život žienite vpred prirýchlo, udalosti sa už nedejú prirodzene a dôsledky môžu byť rušivé až smrteľné. V 30. rokoch sa mnoho krajín postupne modernizovalo a ľudia sa presúvali z poľnohospodárstva do priemyselnej výroby. V Sovietskom zväze sa tento proces rozhodli brutálne zrýchliť. Rozhodnutie kolektivizovať poľnohospodárstvo viedlo k hladomoru, k „likvidácii“ miliónov roľníkov, k upevnieniu diktatúry a k deformácii sovietskej spoločnosti. Keď je svet na steroidoch, tieto môžu mať nepredvídateľné vedľajšie účinky.

Postpandemický život krajín, firiem a najmä jednotlivcov sa zmení. Aj keď sa ekonomika a politika vrátia do normálu, ľudia sa nevrátia. Prešli si nezvyčajnou, náročnou skúškou a budú mať dojem ťažko vybojovanej novej príležitosti. Protagonista románu Williama Maxwella z roku 1937 *Prišli ako lastovičky (They Came Like Swallows)* má po tom, ako prežil španielsku chrípku, pocit „úžasu, ktorý ho opantal (pretože to bolo ako zjavenie: ani on, ani nikto iný netušil, že ich život bude takýto)“.⁷ Keď naj-

horšie prejde, vstúpime do „mŕtveho, chladného svetla zajtrajška“, ako to napísala Katherine Anne Porter vo svojom sčasti autobiografickom románe *Bledý kôň, bledý jazdec* (*Pale Horse, Pale Rider*), ktorý takisto rozpráva o španielskej chrípke. Posledná veta tohto románu znie: „Teraz bude čas na všetko.“⁸

EPIDÉMIE MAJÚ NÁSLEDKY

Mali sme to predvídať.⁹ Koronavírus je možno nový, no epidémia nie. Aj na začiatku celej západnej literatúry stojí epidémia. Homér v úvodných veršoch svojej *Iliady* opisuje, ako grécke armády trápi mor. Je to boží trest, ktorý vojakov postihol vinou ich márnivého, chamtivého a hašterivého vodcu kráľa Agamemnóna. Aj dejiny opísané v prvom skutočnom historiografickom diele západnej literatúry určuje epidémia. Tukydidove *Dejiny peloponézskej vojny* dokumentujú dlhotrvajúci konflikt medzi dvoma vtedajšími veľmocami: Aténami a Spartou. Tukydidos píše, že na začiatku vojny postihol Atény hrozný mor, ktorý zabil množstvo bojaschopných občanov a – čo bolo najdôležitejšie – ich vynikajúceho vodcu Perikla. Politické systémy oboch mestských štátov boli veľmi odlišné: Atény boli demokratické, zatiaľ čo Sparta bola prísna militaristická spoločnosť. Sparta napokon vojnu vyhrala. No nie je nepravdepodobné, že ak by neprišiel mor, vyhrali by Atény a dejiny západného sveta by boli veľmi odlišné – so životaschopnou demokraciou, ktorá by naďalej slúžila ako úspešný príklad a nebola by len hviezdou, ktorá zhasla príliš rýchlo. Epidémie majú následky.

Suverénne najdramatickejšie následky mal čierny mor, ktorý prepukol v 30. rokoch 14. storočia v strednej

Ázii a v nasledujúcom desaťročí sa rozšíril na západ. Zo zavlečenia choroby do Európy jeden stredoveký dejepisec¹⁰ obvinil Mongolov, pretože vystreľovali nakazené mŕtvoly do janovskej pevnosti katapultom¹¹ – išlo o ranú biologickú zbraň. Pravdepodobnejšie však je, že sa mor rozšíril po obchodných cestách, kde ho spolu s tovarom rozvážali karavány a lode z východu až do hlavných prístavov, ako Messina na Sicílii či Marseilles vo Francúzsku. Mor nazývaný aj „čierna smrť“ roznášali bľchy na chrbtoch potkanov. Choroba zasahovala lymfatický systém obetí, čo spôsobovalo utrpenie a smrť v dovtedy nevídanom rozsahu. Takmer polovica európskej populácie bola vyhladená.¹² Choroba rovnako ako mnohé iné nikdy nebola úplne vyhubená. Svetová zdravotnícka organizácia (WHO) dodnes hlási niekoľko stoviek prípadov čierneho moru každý rok;¹³ dnes ho našťastie vieme liečiť antibiotikami.

Čierny mor spôsobil zemetrasenie. Vedci sú presvedčení, že pri takom počte obetí sa vtedajšia ekonomika obrátila naruby. Walter Scheidel vysvetľuje, že mzdy rástli a renty klesali, keďže pracovná sila bola vzácna a pôdy bol nadbytok.¹⁴ Pracujúci boli v lepšej vyjednávacej pozícii a šľachta strácala svoje postavenie. Nevoľníctvo vo väčšine západnej Európy zmizlo. Samozrejme, dôsledky sa líšili v závislosti od ekonomických a politických štruktúr tej či onej krajiny. Niekde pristúpili k represívnym opatreniam a nerovnosť dokonca vzrástla. Napríklad feudáli vo východnej Európe biedu a chaos využili na posilnenie svojej moci a prvýkrát zaviedli nevoľníctvo. Okrem týchto materiálnych dosahov spôsobil mor aj intelektuálnu revolúciu. Mnohí Európania 14. storočia sa pýtali, prečo Boh dopustil takéto peklo na zemi, a začali spochybňovať spoločenskú hierarchiu¹⁵ – v konečnom dôsledku sa Európa vymanila zo stredo-

vekej malátnosti a do pohybu sa dala renesancia, reformácia a osvietenstvo.¹⁶ Zo smrti a hrôzy povstala veda, modernita a rast. Pri covid-19 takej rozsiahlej úmrtnosti našťastie nečelíme. Mohla by však pandémia našej doby podobne vyvolať ducha spoločenskej introspekcie a vytrhnúť nás z pocitu uspokojenia?

Historika Williama McNeilla, autora významnej štúdie *Epidémie a ľudia (Plagues and Peoples)*, lákala epidemiológia preto, lebo sa snažil vyriešiť rébus: Ako dokázali malé skupiny európskych vojakov tak rýchlo poraziť a podrobiť si milióny ľudí v Južnej Amerike? Španielsky objaviteľ Hernán Cortés mal napríklad 600 mužov, ktorí čelili miliónom Aztékov. McNeill zistil, že odpoveď spočíva v epidémiách. Španieli nepriniesli len zbrane, ale aj choroby ako kiahne, proti ktorým boli na rozdiel od domorodcov imúnni. Odhady počtu obetí následných epidémií sa pohybujú od 30 percent populácie na začiatku až po 60 až 90 percent v priebehu 16. storočia – v každom prípade ide o desiatky miliónov ľudí.¹⁷ McNeill premýšľal nad „psychologickými vplyvmi chorôb, ktoré zabíjali Indiánov, no Španielov nezranili“.¹⁸ Predpokladá, že domorodci dospeli okrem iného k záveru, že cudzinci uctievali mocných bohov. To by mohlo vysvetľovať, prečo sa toľkí z nich podrobili španielskej nadvláde a konvertovali na kresťanstvo.

Jednu pandémiu stále máme v kolektívnej pamäti, a to španielsku chrípku, ktorá udrela uprostred prvej svetovej vojny a zabila zhruba 50 miliónov ľudí,¹⁹ čo bolo dvakrát viac, než padlo v bojoch.²⁰ (Chrípka sa nenazývala španielskou preto, že by sa prvýkrát vyskytla v Španielsku, ale preto, že práve táto krajina – keďže sa do vojny nezapojila – necenzurovala správy.²¹ V Španielsku tak o prepuknutí choroby rozsiahlo písali v novinách, na základe čoho mnohí usudzovali, že choroba má svoj

pôvod na Pyrenejskom polostrove.) V priebehu 20. storočia veda nesmierne pokročila. V časoch španielskej chrípky ešte nikto nevedel, ako vyzerá vírus, a už vôbec nie, ako túto novú nákazu liečiť.²² Neexistovali elektrónové mikroskopy ani antivirotiká. Avšak tri základné pravidlá, ktoré zdravotnícke autority vtedy presadzovali – rúška, odstup, umývanie rúk – sú dodnes tri zo štyroch najdôležitejších mechanizmov spomaľujúcich šírenie koronavírusu, kým sa nevytvorí vakcína. Štvrtou, modernou inováciou je pravidelné testovanie.

V posledných desaťročiach sa epidémie SARS-u, MERS-u, vtácej chrípky, prasacej chrípky a eboly po prepuknutí šírili rýchlo a rozsiahlo a mnohí experti v súvislosti s nimi varovali, že čoskoro môže naozaj prepuknúť globálna pandémia. Všimla si to aj verejnosť. Bestseller *Zákerná ebola (The Hot Zone)* od Richarda Prestona z roku 1994 objasňoval pôvod eboly. Film *Nákaza (Contagion)* z roku 2011, inšpirovaný epidémiou SARS-u z rokov 2002 až 2003 a pandémiou prasacej chrípky z roku 2009, rozprával príbeh o víruse, ktorý po celom svete zabil 26 miliónov ľudí. Bill Gates v roku 2015 na prednáške TED Talk varoval, že „ak je niečo schopné v priebehu nasledujúcich desaťročí zabiť viac ako 10 miliónov ľudí, tak to bude s najväčšou pravdepodobnosťou vysoko nakažlivý vírus“.²³ V roku 2017 bol ešte dôraznejší, keď na bezpečnostnej konferencii v Mníchove tvrdil, že je pravdepodobné, že v priebehu najbližších desiatich až pätnástich rokov pandémia skutočne prepukne.²⁴

Vtedy už nebolo treba výnimočnú predvídavosť, aby si človek dokázal predstaviť možnosť pandémie a presadzoval preto požiadavku investovať viac zdrojov, času a energie, aby sme jej vedeli zabrániť.

V roku 2017, práve keď prezident Donald Trump navrhol škrty v rozpočtoch kľúčových úradov venujúcich

sa verejnému zdraviu a chorobám, hovoril som v jednom vstupe na CNN k téme nasledovné:

Jedna z najväčších hrozieb, ktorým Spojené štáty čelia, vlastne vôbec nie je veľká. V skutočnosti je malá, mikroskopická, tisíckrát menšia ako špendlíková hlavička. Smrtiace patogény – či už vzniknú v laboratóriách, alebo v prírode – môžu spustiť globálnu zdravotnú krízu a Spojené štáty na ňu absolútne nie sú pripravené... Stačí sa pozrieť na obdobie pred sto rokmi, na rok 1918, keď španielska chrípka zabila zhruba 50 miliónov ľudí po celom svete. V mnohých ohľadoch sme dnes zraniteľnejší. Husto obývané mestá, vojny, prírodné katastrofy a medzinárodné lety: vďaka tomu všetkému sa vírus z malej dedinky v Afrike môže preniesť do celého sveta vrátane Spojených štátov v priebehu 24 hodín... Biologická bezpečnosť a globálne pandémie prekračujú všetky štátne hranice. Patogény, vírusy a choroby zabíjajú bez rozdielu. Keď kríza nastane, budeme si priať, aby sme v minulosti viac investovali do globálnej spolupráce. Bude však už príliš neskoro.²⁵

A bolo príliš neskoro. Už bolo dosť varovaní, aby sme sa na covid-19 pripravili. Avšak okrem špecifických hrozieb pandémie by sme sa mali pripraviť aj na celkovú možnosť, že náš systém zasiahne šok.

Po konci studenej vojny nastal vo svete nový medzinárodný poriadok pozostávajúci z troch síl. Jedna bola geopolitická, druhá ekonomická a tretia technologická: americká moc, voľný trh a informačná revolúcia. Zdalo sa, že všetky tri sily spolupracujú na budovaní nového a bohatšieho sveta. Stále to však bol svet plný kríz – pričom niektoré z nich sa vymkli spod kontroly. Vojny na Balkáne, finančný kolaps v Ázii, teroristické útoky z 11. septembra, svetová finančná kríza a teraz covid-19. Aj keď je každá